

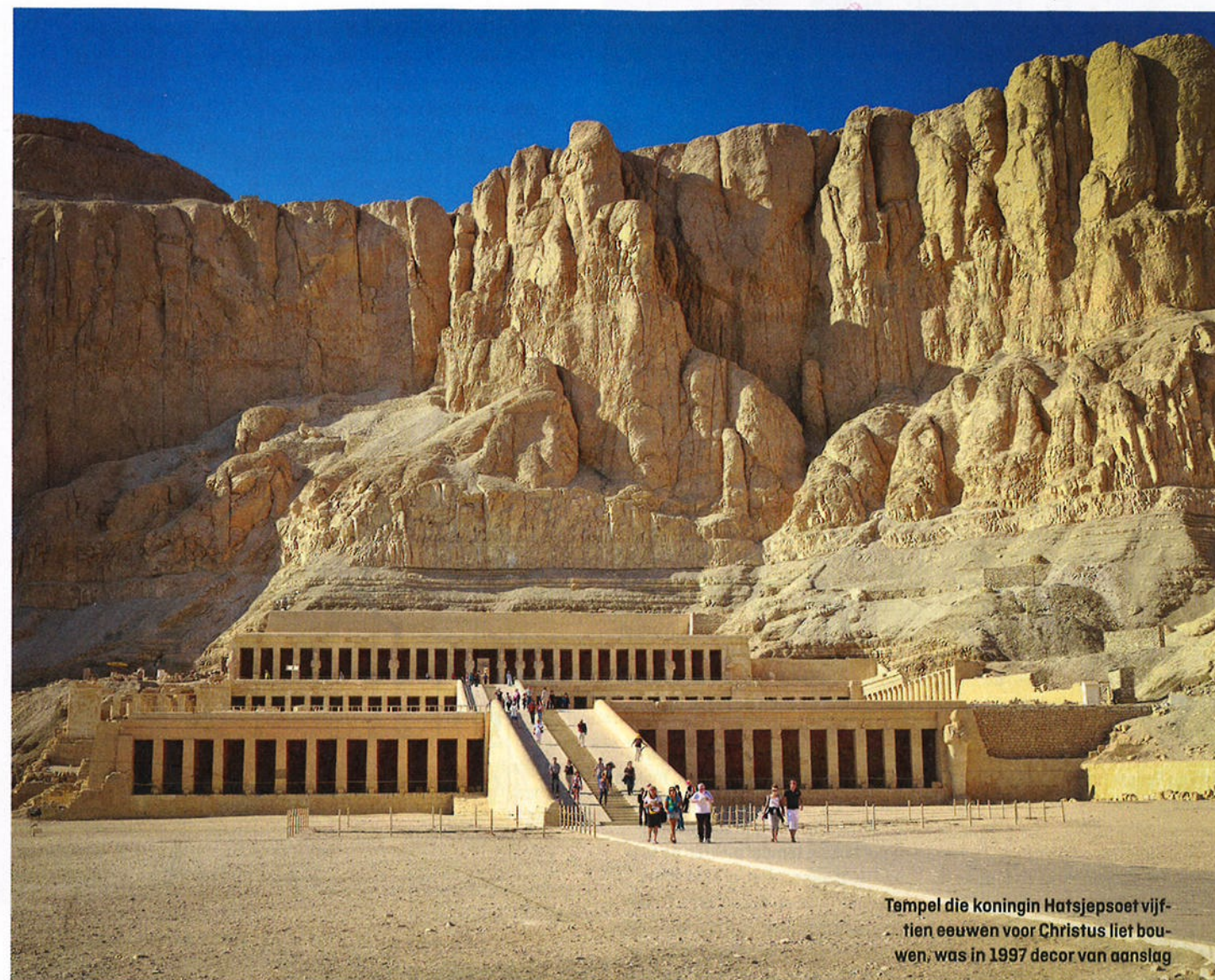
De machtige mooie vrouwen van de Nijlvallei

Koningin Nefertiti
zorgde met haar
echtgenoot voor
een revolutie. Haar
mummie is nooit
gevonden

3 DECEMBER 2016 ELSEVIER

ELSEVIER 3 DECEMBER 2016

Tempel die koningin Hatsjepsot vijf-
tien eeuwen voor Christus liet bou-
wen, was in 1997 decor van aanslag

ARCHEOLOGIE / Farao's hadden een goddelijke opdracht, maar in hun schaduw heersten zelfbewuste, soms machtsbeluste echtgenotes. Een zoektocht naar sporen van de Grote Koninginnen in Luxor, ooit brandpunt van Egypte.

Joppe Gloerich in Luxor (Egypte)

Vergeet Cleopatra. De mooiste koningin van het oude Egypte was Nefertiti, wier naam zich laat vertalen als 'de perfecte is gekomen'. Ook haar overige titels (prachtig met de veren, perfect van gelaat, wier stem men graag hoort) laten er weinig twijfel over bestaan: nergens langs de Nijl was er een vrouw zo begerlijk als deze echtgenote van farao Achnaton – die er niettemin een stuk of drie had.

Voor dergelijke lyriek komt de bezoeker van Luxor vanzelf in de stemming als hij, uitkijkend op de traagstromende rivier, de

avond ziet vallen over de necropolis aan de overkant. Daar, in de bergen, kregen de farao's van het Nieuwe Rijk (circa 1500-1000 voor Christus) en hun echtgenotes een laatste rustplaats.

Als Grote Koningin, de belangrijkste van de vele vrouwen aan het hof, oefende Nefertiti flinke invloed uit op de farao. Hoewel in het geval van haar en Achnaton niet is uitgesloten dat het huwelijk een romantische oorsprong had, vormden de twee – tevens neef en nicht – vooral een politieke en religieuze tandem. Samen gaven ze vorm aan de reformatie die Egypte monotheïstisch moest maken; een ontwikkeling die

na Achnatons regime snel ongedaan werd gemaakt. Dat Nefertiti zich qua statuur kon meten met haar man, blijkt uit de tekeningen waarop ze beiden even groot zijn afgebeeld. Mogelijk bekleedde Nefertiti na de dood van haar echtgenoot zelfs enige tijd het allerhoogste ambt, tot Toetanchamon oud genoeg was voor de troon (zie 'Waar ligt Nefertiti?' op pagina 64).

De rijke geschiedenis van Luxor, in de Oudheid Thebe geheten, leert dat Nefertiti zeker niet de enige vrouw was die haar sporen naliet in faraonisch Egypte.

Als poortwachters op weg naar de dodenstad staan de kolossen van Memnon in de ak-

De kolossen van Memnon, daarachter de dodenstad

Wereldwonder zoekt volk

Achterovergevalen ligt een reusachtige stenen Ramses in het zand. Alleen zijn voeten staan nog op hun sokkel. De gekapseisde farao bij Luxor roept onmiskenbaar associaties op met de toestand van het toerisme in Egypte. Na de revolutie van 2011 verviel het land in chaos. Drie jaar later was de orde hersteld, maar het militaire regime heeft de toeristische sector allesbehalve doen opleven. De aanslag op een Russisch vliegtuig (224 doden) boven de Sinai in 2015 was de genadeklap: de inkomsten uit toerisme zijn gehalveerd ten opzichte van 2010. Voor grote delen van Egypte hanteert de Nederlandse overheid het advies 'alleen noodzakelijke reizen'.

Revolutionair geweld bleef Luxor, een christelijke enclave, de laatste jaren bespaard. Maar ook deze stad heeft haar portie terreur gehad. Op 17 november 1997 openden moslimterroristen het vuur op toeristen bij de Hatsjepsjoe-tempel. Er vielen 62 onschuldige doden.

In Luxor is overal de worsteling voelbaar van een stad die trots is op haar wereldwonderen, maar het aflegt tegen (de angst voor) terreur. Hotels zijn leeg, parkeerplaatsen uitgestorven. Zelfs in de zoek is het rustig – er zijn ook voordelen. Het Luxor Museum zag de bezoekersaantallen teruglopen van vijfhonderd per dag

naar tweehonderd per week. De hoofdcurator vertelt het met een weemoedige glimlach.

Egypte is als de dood voor nieuw geweld en slechte pr. De journalisten met wie *Elsevier* door de stad reisde, kregen een politie-escorte, zelfs op het water. Peter, een Egyptische gids, herinnert zich hoe de inwoners van Luxor er in de chaos van 2011 met wapens en stokken op uit trokken om eigenhandig hun kunstschaten te bewaken. 'Het leger was nergens te bekennen. Dat kwam pas toen alles weer rustig was.'

Veel checkpoints die het leger tegenwoordig bij Luxor bemant, maken een potsierlijke indruk. Veiligheid gaat naadloos over in schijnveiligheid: bij elke tempel moeten de tassen door de scanner, al kijkt soms niemand mee op het scherm. Detectiepoortjes piepen voortdurend, maar iedereen mag doorlopen. Pas als er Egyptenaren in de rij staan, wordt er gefouilleerd.

Volgens Miriam Kok, die sinds 2001 met haar Egyptische echtgenoot reisorganisatie Kingfisher Tours runt in Luxor, is het reisadvies van Buitenlandse Zaken veel te voorzichtig. 'Er gebeurt hier zelden iets vervelends. Ja, in Caïro woedde de strijd, maar dat is hier ver vandaan.' Luxor is veerkrachtig, zegt ze. 'De oudere mensen hier weten: het leven kent ups en downs.'

WAAR LIGT NEFERTITI? SPEUREN NAAR VERBORGEN KAMERS BIJ TOETANCHAMON

Zoals dat gaat bij historische figuren is ook koningin Nefertiti met mythen omgeven. Neem haar laatste rustplaats. Egyptologen buitelen over elkaar heen met meningen over de wilde gedachte dat de tombe van Nefertiti verborgen ligt achter een

blinde muur in de grafkamer van Toetanchamon. Die werd, zoals de meeste farao's uit het Nieuwe Rijk, begraven in de Dal der Koningen, nabij het huidige Luxor.

'Om die muur gaat het,' zegt de Leidse hoogleraar Egyptologie Olaf

DE KONINGINNEN IN LEIDEN

In het Rijksmuseum van Oudheden in Leiden is tot en met 17 april 2017 de expositie *Koninginnen van de Nijl* te zien. Met ruim 350 topstukken wordt het leven verbeeld van de belangrijkste vrouwen uit het Nieuwe Rijk: Ahmose Nefertari, Hatsjepsjoe, Teje, Nefertiti en Nefertari. Voor de tentoonstelling, samengesteld door curator prof.dr. Olaf Kaper, is onder meer een deel van Nefertari's graf nagebouwd.

Amulet en kohlflasje, te zien in Leiden

Reliëf in graf Nefertari: zij, in wit koningsgewaad, met Thoth, god van de wijsheid

Schatkamer

De tempels en tombes bij Luxor

Kaper in Toetanchamons diep in de rotsen uitgehakte grafkamer. Tegen dit sinistere decor weegt Kaper de mogelijkheden. 'Scans hebben nog niet uitgewezen of er überhaupt verborgen kamers zijn. Wat pleit voor zo'n scenario is dat cruciale artefacten ontbraken in de al ontdekte kamers.'

Toetanchamon was de zoon van

Achnaton, legt Kaper uit, en lang werd vermoed dat Nefertiti zijn moeder was. 'Het idee dat zij, naar wie we al zo lang zoeken, hiernaast ligt, gaat me wel erg ver.' Het maakt de gedachte niet minder fascinerend: dat moeder en zoon, slechts gescheiden door een paar meter steen, 3.500 jaar naast elkaar lagen.

ker tussen de Nijl en de Thebaanse necropolis. Tijdens de jaarlijkse overstroming – verleden tijd sinds de bouw van de Aswandam – verdwenen de sokkels van de 18 meter hoge standbeelden onder water, en was het alsof de sculpturen van farao Ahmenotep III op de Nijl dreven. Ingekraste graffiti verdraadt dat de kolossen al in de Romeinse tijd buitenlandse bewonderaars trokken. Thebe moet een van de eerste toeristische oorden ter wereld zijn geweest.

Aan Ahmenoteps onderbeen, verborgen bijna, is nog een beeld te ontwaren. Het is Teje, zijn Grote Koningin, die doorgaans prominenter naast haar echtgenoot figureert. Teje (1398-1338 voor Christus) was de machtigste vrouw van haar tijd. Terwijl de farao zijn goddelijke taak vervulde en de vrede bewaakte, stuurde zij het enorme ambtenarenapparaat aan. Haar naam sierde officiële documenten, zelfs dat waarop het huwelijk van haar man met een exotische prinses werd aangekondigd.

Het morele evenwicht tussen de koninklijke echtelieden symboliseerde de sterke positie van de Egyptische vrouw – iets waarover de Griekse geschiedschrijver Herodotus ('Ze doen er alles anders') zich al verbaasde.

De zelfredzaamheid van vrouwen kreeg soms wrede trekjes, getuige het lot van Ramses III, de laatste grote farao. Dikke muren omringen het aan hem gewijde tempelcomplex aan de voet van de dodenstad. Het gevaar dat Ramses bedreigde, kwam echter niet van buiten. De monarch, die heerste van 1186 tot 1155 voor Christus, bood vele vijanden het hoofd, maar bleek niet opgewassen tegen een complot in zijn harem. Hij werd vermoord in opdracht van zijn echtgenotes.

Verzegeld

Het Dal der Koninginnen, het deel van de dodenstad waar de vorstelijke vrouwen werden begraven, is als een maanlandschap. Achter roestige deuren in de rotsen voeren gangen en trappen naar grafkamers, diep in het gesteente.

Geen graf is indrukwekkender dan QV66. Hier lag Nefertari Merenmoet, echtgenote van Ramses II. Nergens in Egypte is de grandeur die een Grote Koningin omringde beter voelbaar. De 'ontdekker' van het graf, de archeoloog Ernesto Schiaparelli, trof in 1904 leeggeroofde ruimtes aan, maar de beschilde muurreliëfs hebben de 33 eeuwen na Nefertari's dood nauwelijks aan schoonheid

ingeboet. Tegenwoordig mogen weinig ogen de kleurenpracht aanschouwen – het graf is verzegeld en slechts af en toe toegankelijk.

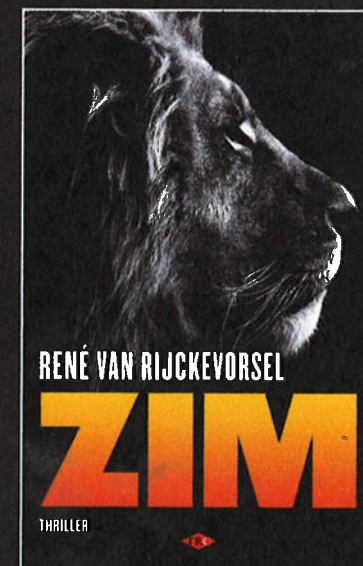
Opvallend is dat niets in QV66 refereert aan het persoonlijke leven van Nefertari. De beeltenissen van de vorstin in wit gewaad, de hiëroglfen, de goden, de demonen: alle schilderijen wijzen vooruit op de nakende reis van de koningin door het dodenrijk, en de wedergeboorte die haar daarna wacht. Omringd door de versieringen bekruipt de bezoeker het gevoel in een tijdscapsule te zijn beland. Het plafond, blauw met duizenden sterren, representeert het nachtelijke hemelgewelf, dat de oude Egyptenaren uitvoerig, maar met ontzag beschreven. Die onderwereld tot in detail benoemen, was een manier om onheil af te wenden. Overal duikt ook het beeld op van de scarabee, het insect dat een bal met zijn eigen nageslacht voortduwt en zo de eeuwige cyclus van dag, nacht, leven en dood symboliseert.

Nefertari's status was bijna even goddelijk als die van haar man, op wiens schouders de niet geringe taak rustte zijn volk te vertegenwoordigen in de communicatie met de goden. Haar bemoeienis met aardse zaken blijkt uit Nefertari's handtekening onder 's werelds oudste overgeleverde vredesverdrag. Die overeenkomst uit 1259 voor Christus bekrachtigde de goede relatie met de Hattiërs, die leefden in het huidige Turkije.

Vele machtige en prachtige Grote Koninginnen was Egypte rijk, maar zoals Hatsjepsjoe was er maar één. Van 1479 tot 1458 voor Christus regeerde zij als farao over haar volk. Een vrouw die koning werd en haar regime 22 jaar in stand hield: dat was zelfs in het geëmancipeerde Egypte uniek. Haar tempel gold als 'het subliemste van het subliemste', al herinneren de terrasvormige zuilengalerijen sinds november 1997 ook aan het allergruwelijkste (zie 'Wereldwonder zoekt volk' op pagina 64).

In het Dal der Koninginnen zoeken naar het graf van Hatsjepsjoe is vergeefse moeite. Zij, de vrouw die zich kleedde als een man en haar land bestuurde als een absoluut vorst, ligt aan de andere kant van de berg, hogerop, in het Dal der Koningen.

Hatsjepsjoe betaalde postuum de prijs voor haar vooruitstrevendheid. Kort na haar dood zijn vrijwel overal haar naam en afbeelding verwijderd, weggehaakt, verbrijzeld. Al in het oude Egypte hadden macht, schoonheid en afgunst een driehoeksverhouding met onvoorspelbare afloop. **E**

'Razendspannend boek vol intrigerende thema's'

ZIM

In oktober verscheen *ZIM*, de tweede thriller van René van Rijckevorsel.

'De natuur, de geuren, de kleuren, ze trekken de lezer subiet het verhaal in.' (De Telegraaf)

'Won hij met *Tunis* uit 2014 de Schiedworp voor het beste Nederlandse thrillerdebuut, met *ZIM* heeft Van Rijckevorsel nog beter zijn eigen stijl gevonden.' (Haarlems Dagblad)

'Interessante en geraffineerde cocktail van feiten en fictie.' (Thrillzone) ****

'René van Rijckevorsel slaagt er overtuigend in de historie van Zimbabwe en de wijze waarop Mugabe met zijn land omgaat te verbinden met een mooi verhaal.' (Hebban.nl) ****

ZIM telt 320 pagina's en is verschenen in de serie Tomas Ross Crime van Cargo/De Bezige Bij.

€2,50 korting

€ 2,50 korting op de factionthriller *ZIM* van René van Rijckevorsel bij uw boekhandel! Tegen inlevering van deze bonkost *ZIM* niet € 19,99, maar € 17,49. (ISBN 978 90 234 2680 6)

Deze aanbieding is geldig tot en met 15 januari 2017
Bonnummer: 902-20531